

УДК 347.91/95 (477)

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

**СУДОВЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА
СУДОВОГО ПРАВА
JUDICIAL PROCEDURAL LAW AS A CONSTITUENT OF
JUDICIAL LAW**

Курило М.П.

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правосуддя
Сумського національного
аграрного університету

У статті доводиться необхідність створення комплексної мегагалузії процесуального права – судового процесуального права, що об'єднує цілу низку суміжних підгалузей процесуального права. Визначено структуру судового права. Зазначається необхідність універсальності судового захисту за єдиними уніфікованими правилами в усіх видах судових процесів. Запропоновано структуру Судового процесуального кодексу. Визначено зміст кожного розділу пропонованого кодексу.

Ключові слова: судове право, судове процесуальне право, Судовий процесуальний кодекс, єдине процесуальне право, уніфікація процесуального законодавства.

В статье доказывается необходимость создания комплексной мегаотрасли процессуального права – судебного процессуального права, что объединяет ряд смежных отраслей процессуального права. Определена структура судебного права. Указывается необходимость универсальной судебной защиты по единым унифицированным правилам во всех видах судебных процессов. Предложена структура Судебного процессуального кодекса. Определено содержание каждого раздела предложенного кодекса.

Ключевые слова: судебное право, судебное процессуальное право, Судебный процессуальный кодекс, единое процессуальное право, унификация процессуального законодательства.

The article proves the need for establishment of a complex mega-branch of procedural law – judicial procedural law, which will comprise a number of adjacent sub-branches of procedural law. The article defines the structure of judicial law consisting of a) judicature and judges' status; b) Integrated Court Procedural Code; c) common and evidentiary law as independent disciplines. The author proves the necessity of universality of judicial defense according to single unifies rules in all types of court procedures. The author determines the content of each chapter of the suggested Code.

Key words: judicial law, judicial procedural law, Judicial Procedural Code, unified procedural law, unification of procedural law.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Об'єктивний процес розвитку цивільного процесуального права сприяв не лише виділенню з Цивільного процесуального кодексу господарських та адміністративних правовідносин, а й утворенню на цій основі двох самостійних процесуальних галузей права: господарського процесуального та адміністративного процесуального права.

Сьогодні ці галузі процесуального права відповідно регулюються Цивільним процесуальним, Господарським процесуальним кодексами України та Кодексом адміністративного судочинства. При цьому, незважаючи на різні предмети процесуального регулювання, усі три процесуальних кодекси ґрунтуються на одних і тих же принципах, маючи однакові процесуальні інститути, процедуру судового розгляду справ, інстанційність оскарження і розгляду справ в апеляційному і касаційному порядку.

На нашу думку, назріла нагальна необхідність створення комплексної мегагалузі процесуального права – судового процесуального права, яка є

складним синтезованим утворенням, що об'єднує цілу низку суміжних підгалузей процесуального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування судової влади останнім часом привертають увагу значної кількості зарубіжних та українських дослідників, зокрема А.П. Гуськової, Е. Кімінчижі, А.А. Мельникова, Н.Н. Полянського, В.М.Протасова, В.А. Рязановського, В.М. Савицького, М.С. Строговича, А.О. Селіванова та інших.

Треба зазначити, що міжгалузових досліджень, які б мали комплексний характер, акумулюючи нові ідеї на стику суміжних галузей права, в Україні майже немає.

Формулювання цілей дослідження. Метою нашого дослідження є визначення особливостей судового процесуального права як частини судового права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для процесуальної науки кінця ХХ століття суттєвим був «оновлений» підхід до співвідношення матеріального і процесуального права, згідно з яким за наявності процесуальних джерел, які впливають із матеріальних галузей права і регулюють їх, правомірним буде процес пошуку самостійної процесуальної форми для кожної такої галузі права [1, с.1]. Такий концептуальний підхід сприяв появі цілої низки дисертацій із цивільного процесу, у яких критикувався Цивільний процесуальний кодекс України, а разом з тим і саме процесуальне право, яке ввібрало справи, що впливали з адміністративно-правових правовідносин, а також справи за участю колгоспів, оскільки останні були юридичними особами, а тому їх справи повинні були розглядатися в порядку арбітражного провадження (сьогодні господарського судочинства), хоча насправді вони розглядалися в загальному суді. Вимоги до створення самостійних господарської та адміністративної ланки судів обумовлювалися необхідністю ефективного механізму правового захисту як фізичних, так і юридичних осіб. Разом з тим сплинув час і, підводячи перші

підсумки, можна однозначно сказати, що утворення цілої низки нових процесуальних кодексів, нових судових систем господарської та адміністративної юрисдикції нічого, окрім плутанини в однотипних поняттях, безкінечної судової тяганини з одного суду до іншого не привнесло. Створення відокремлених судових систем за відсутності єдиного судового центру призвело до розбалансованості судової системи. Зміни в судоустрої та поява нових процесуальних галузей права, а сьогодні вже мова йде про нові процесуальні кодекси з розгляду трудових і сімейних справ, не привнесли в судочинство бажаної оперативності та якості судових процесів і судових рішень.

Розуміючи таку ситуацію, науковці ведуть пошук нових підходів як до питань судоустрою, так і до єдиних вимог і процедур судових засідань. При цьому науковці знову звернулися до ідеї створення нового напрямку в юриспруденції, який отримав назву «судове право». Так, Є. Кімінчижі у своїй роботі «Судебное право: основные направления и тенденции развития» зазначає, що судове право є юридичною наукою, об'єктом вивчення якої є судова влада [2]. Н.А. Колоколов стверджує, що об'єктом вивчення судового права є знання про судову владу. При цьому це питання потребує загального висвітлення в рамках єдиної фундаментальної науки [3, с. 6]. Привертає увагу той факт, що питання Судового права завжди виявляється в період становлення судової влади. Уперше про судове право заговорили після Судової реформи 1864 року. При цьому Я. Фойницький звертав увагу на тісний зв'язок кримінального судочинства з цивільним і адміністративним процесами: «Судебный порядок состоит в разбирательстве спорного вопроса судебными листами при участии заинтересованных в том сторон. Существенными элементами его, следовательно, является суд и стороны, а наличие этих органов предусматривает особое приемы процессуального исследования» [4, с. 8].

В.Н. Протасов у зв'язку з цим зазначає, що взагалі немає необхідності в окремій галузі судового права. Як теорія це допустимо, оскільки вона має свій предмет дослідження, а в практичному плані це не потрібно [5, с. 20].

Разом з тим ще в 1919 році В.А. Рязановський зазначав, що «говорити про єдиний процес і про єдину процесуальну науку ... ще зарано, але разом з тим ... тенденція розвитку сучасного процесу призведе до об'єднання різних його видів і створення єдиного процесуального права» [6].

Сьогодні цю думку в Україні підтримав А.О. Селіванов, який у своїй роботі «Судове право: нова галузь права чи теоретична думка» зазначає, що в сучасному вітчизняному правознавстві створено передумови для формування нових поглядів вчених-юристів та суддів на зміст і форми судової діяльності, контрольні функції судової влади, застосування доктринальних підходів у здійсненні правосуддя як форми правозастосування і правотворчості. У той же час спрямування змісту судових актів пропонується розглядати як виконання безпосередньо регулюючої функції стосовно учасників (сторін) судового процесу. У сукупності це утворює цілісне правове явище, яке позитивно сприймається науковцями, суспільством і державою. Таким чином, є можливість об'єднати погляди вчених-юристів і практиків щодо предмета нової доктрини – судового права, що становить зміст вчення про судову сферу професійної діяльності [7, с. 77].

Ми також підтримуємо думку А.О. Селіванова в цій частині, але зазначаємо, що судове право необхідно розуміти як факт, який уже має місце в нашому суспільстві, проте науковці до цього часу не надають йому належного значення, займаючись сьогодні лише розбудовою судової системи та коригуванням чинних процесуальних кодексів.

Разом з тим процесуальна наука перебуває на тій стадії розвитку, коли потрібно не приймати все нові й нові процесуальні кодекси відповідно до кожної галузі матеріального права, а навпаки, необхідно розробити концепцію єдиного підходу до судового захисту на підставі єдиного функціонування судово-процесуального законодавства, яке б

застосовувалось однотипно в усіх судових процесах, незалежно від того цивільне це, господарське чи адміністративне судочинство, поєднуючи при цьому загальні підходи з єдиною інстанційністю руху справ. Безумовно, можна заперечувати такий підхід, посилаючись на різні предмети спорів, які потребують регулювання різними процесуальними галузями права, але інших аргументів щодо заперечень об'єднання всіх процесуальних кодексів в єдиний Судовий процесуальний кодекс, який повинен діяти в галузі судового права, утворюючи собою підгалузі цивільного, господарського та адміністративного права, навести не можна. Безперечно, як цивільний, так і господарський та адміністративний процеси, а також і кримінальний процес є спорідненими суміжними галузями права, які мають одні й ті ж правові завдання, принципи, інститути, мають єдину інстанційну структуру, структуру і зміст процесуальних документів тощо.

З урахуванням даних обставин ми вважаємо, що вчення про цивільне, господарське, адміністративне, кримінальне процесуальне право сьогодні не може вважатися перспективним, якщо ці галузі будуть розвиватися відокремлено. Таким чином, на нашу думку, структуру судового права повинні складати питання: а) судоустрою і статусу суддів; б) єдиного Судового процесуального кодексу; в) прецедентного та доказового права як самостійних дисциплін.

Разом з тим кодифікація єдиного Судового процесуального кодексу України, як і сама доктрина судового права «не має безпосереднього регулятивного впливу на відносини між суддями, між судами різної інстанції... між судами та органами публічної влади» [7, с. 78-79]. Така позиція, безумовно, потребує змін великого кодифікованого масиву. Але це той перспективний шлях, який зумовить не тільки застосування принципу верховенства права на рівні адміністративного процесу, як це має місце сьогодні, а і створить єдиний процесуальний підхід до всього судочинства.

Якщо прямувати цим новим шляхом, який відкриває нові підходи та перспективи щодо зміни судоустрою та утворює єдині процедури в усіх

судових процесах, то судове право потрібно розглядати як нову галузь права. Так, це буде мегагалузь, яка охоплюватиме всі чотири сьогоденні процесуальні галузі права, які в такому разі стануть самостійними підгалузями права.

Безумовно, можна критикувати запропоновану концепцію щодо створення мегагалузі права – Судового права шляхом уніфікації процесуального законодавства в цивільних, господарських та адміністративних справах і законодавства про судоустрій з тих позицій, що судове право повинно об'єднувати в собі лише законодавство про судову владу. У цій частині навіть створено проект Великого судового кодексу України (автор проекту М.І. Хандурін та М.Д. Катеринчук 2003 р.). Разом з тим це показує, що судова влада, з одного боку, і процесуальне законодавство як інструмент такої влади – з іншого, набувають свого відокремленого соціально-політичного статусу, який дає право і можливість даній концепції посісти не лише гідне місце в теоретично-прикладній сфері управління судом і судовими процесами, а й у публічно-правовій системі нашої держави. Із прийняттям у 1996 році Конституції України конституційно було закріплено те, що «права і свободи людини і громадянина захищаються судом» (ч. 1 ст. 55 Конституції України), «юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі» (ч. 2 ст. 124 Конституції України). Таким чином, у державі поступово стираються пріоритети суспільного (публічного) над індивідуальним (приватним). У зв'язку з цим потребує універсальності судовий захист за єдиними уніфікованими правилами в усіх видах судових процесів. З урахуванням даних обставин можна сказати, що дане дослідження і сам Судовий процесуальний кодекс України започатковує низку нових наукових досліджень з формування нової комплексної мегагалузі процесуального права – судового процесуального права.

Судове право, яке буде поєднувати питання судоустрою і судовий процес, жодним чином не буде підміняти процесуальні галузі права. Вони,

безумовно, будуть відокремлені, проте з єдиними підходами до загальних положень судового провадження, які є однотипними для всіх галузей права.

Щодо структури Судового процесуального кодексу, то ми вважаємо, що в розділі «Загальні положення» повинні бути закріплені основні положення.

У главі другій «Основні засади правосуддя» необхідно закріпити основоположні принципи правосуддя. У главі третій треба закріпити юрисдикцію та підсудність судових справ. У розділі другому главі четвертій мова повинна йти про склад суду та відводу (самовідводу) суду, а у главі п'ятій цього ж розділу має закріплюватися питання щодо судових викликів і повідомлень. Питання судових витрат, фіксування судового процесу та процесуальних строків повинно закріплюватися відповідно у главах сьомій, восьмій та дев'ятій. Докази та доказування, форма та зміст звернення до суду, відмова у відкритті провадження та залишення позову без розгляду, забезпечення звернень треба закріпити відповідно в наступних главах Судового процесуального кодексу України. Окремою главою повинен регулюватися позасудовий порядок урегулювання спорів та підстави зупинення та перерви у судових провадженнях, фіксування судових процесів та порядок ознайомлення з матеріалами такого фіксування. У розділах і главах особливої частини Судового процесуального кодексу України потрібно передбачити такі види судових проваджень: провадження в мирових судах; апеляційне провадження щодо прийнятих мировими суддями рішень; регулювання примирних процедур у суді першої інстанції, безпосередній розгляд справ, судові дебати та ухвалення судових рішень.

Судовий процесуальний кодекс України в розділі, присвяченому провадженням в окремих категоріях справ, повинен містити розгляд цивільних справ з урахуванням особливостей їх предмета звернення, включаючи такі провадження: наказне, заочне, окреме з приділенням уваги особливостям розподілу рухомого та нерухомого майна, визнанню права власності, справам у шлюбно-сімейних відносинах та спорам у справах щодо

житлових та земельних правовідносин. Окремий розділ повинен регулювати господарські правовідносини та спори, зокрема порядок розгляду справ про банкрутство, трудові правовідносини і спори; про правовідносини і спори, які випливають із авторських та суміжних справ та справ з інтелектуальної власності. Безумовно, потребують виділення в окремий розділ адміністративні провадження, зокрема справи про визнання незаконними адміністративних актів, дій та бездіяльності посадових осіб та вищих державних органів; про особливості провадження у справах у питаннях виборів та референдуму, дострокове припинення повноважень народних депутатів, проваджень щодо рішень, дій та бездіяльності державних виконавчих служб, справ щодо реалізації прав на мирні зібрання, примусового відчуження земельної ділянки для суспільних потреб, скороченого провадження.

В окремому розділі Судового процесуального кодексу України необхідно закріпити питання апеляційного провадження з перевірки рішень судів першої інстанції, зокрема питань щодо права особи на апеляційне оскарження судових рішень та ухвал, строків такого оскарження, форми і змісту апеляційних скарг, порядку подання та прийняття апеляційних скарг, приєднання, доповнення, зміни або відкликання апеляційних скарг чи відмови від них; підготовки, призначення та меж розгляду апеляційних скарг, строків та порядку розгляду справ апеляційним судом, процедури розгляду апеляційних скарг по суті, змісту рішення та ухвали апеляційного суду.

Касаційне провадження з перевірки рішень судів першої та апеляційної інстанцій, які набули чинності, провадження щодо перевірки судових постанов у зв'язку з нововиявленими обставинами, а також справи, пов'язані з виконанням судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), потребують окремих глав, як і провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів. Судовий контроль за виконанням судових рішень та про визнання та виконання рішень іноземних судів в

Україні та рішень Європейського суду з прав людини, а також провадження у справах за участю іноземних осіб також повинні бути закріплені в окремих главах.

Таким чином, у назвах розділів Судового процесуального кодексу України чітко простежується концепція судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави з позицій єдності судових процедур, при цьому цивільні, господарські та адміністративні справи є самостійними частинами судового процесуального права.

Інша складова частина судового права – судове процесуальне право – як комплексна галузь процесуального права регулює судову діяльність, яка спрямована на охорону прав, свобод та інтересів людини, прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави на рівні цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Такий підхід ґрунтується на сутності єдиного процесуального регулювання міжгалузевої сфери судової діяльності, яка повинна стати предметом як вивчення, так і подальших наукових досліджень.

Висновки. Таким чином, уніфікація процесуального законодавства у сфері цивільного, господарського, адміністративного процесуального права зумовлює інтеграційні процеси, які вже назріли в суспільстві, оскільки відносини, які регулюються у сфері публічного і приватного процесуального права не пов'язані рівноправними відносинами суб'єктів. Такі суб'єкти, незалежно від місця їх процесуальних дій, діють виключно на підставі та в межах закону з урахуванням наданих їм повноважень. З урахуванням даних обставин вони повинні діяти не за розрізненим процесуальним законодавством, а за єдиним процесуальним кодексом.

Література

1. Гукасян Р. Е. [Рецензия] / Р. Е. Гукасян // Правоведение. – 1984. – № 5. – С. 105-107. – Рец. на кн.: Проблемы судебного права / Н. Н. Полянский. – М. : Наука, 1983. – 219 с.

2. Киминчижи Е. Судебное право: основные направления и тенденции развития / Е. Киминчижи. – Белгород, 2006. – 179 с.
3. Колоколов Н. А. Судебная власть: о сущем феномена в логосе : монография / Н. А. Колоколов. – М. : Издат. группа «Юрист», 2005. – 560 с.
4. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий – Санкт-Петербург : Изд-во «Альфа», 1996. – 386 с.
5. Протасов В. Н. Основы общеправовой процессуальной теории / В. Н. Протасов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 143 с.
6. Рязановский В. А. Единство процесса / В. А. Рязановский. – М. : Городец, 2005. – 80 с.
7. Селіванов А. О. Судове право: нова галузь права чи теоретична думка? / А.О.Селіванов // Щорічник українського права . – 2009. – № 1. – С. 77-85